

OVERHEAD PICTURES

Control engineering

© Bertil Thomas, Chalmers Lindholmen

Om innehållet på OH-bilderna

Häftet innehåller de flesta overhead-bilder som visas på föreläsningarna i reglerteknik.

Alla OH-bilder som visas på föreläsningarna finns dock inte i denna samling. OH-bilder som är identiska med sidor i formelsamlingen eller bilder i läroboken visas t ex inte.

Observera

Observera att OH-bilderna inte utgör någon "komplett" beskrivning av det "viktigaste i kursen" (vilket några teknologer felaktigt trodde för ett par år sedan).

Det finns många väldigt viktiga saker i kursen som inte alls tas upp på några OH-bilder.

Vissa saker som går igenom i kursen skrivs upp mer krita på tavlan, andra saker visas i form av OH-bilder. Denna växling görs i enlighet med pedagogiska rön om vikten att variera presentationssättet på föreläsningarna.

Introduktion

- Vad är reglerteknik?
- Egenskaper hos processer och regelsystem
- Reglerprinciper

Vad är reglerteknik?

- Tvåvetenskapligt ämne.
Kommer till användning i alla slags branscher: Fordon, verkstadsindustri, processindustri, olika produkter, flygplan, bilar, robotar, kemiska processer mm.
- Handlar om hur man konstruerar system för automatisk övervakning av olika processer, d v s för att hålla kontroll på olika variabler i tekniska system.
- Handlar främst om återkopplade tekniska system.

Kortfattad definition: "Läran om automatiska system och i synnerhet återkopplade automatiska system".

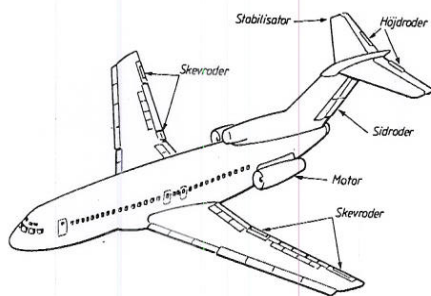
Exempel på variabler att hålla kontroll på:

Temperaturer, hastigheter, flöden, positioner, krafter, nivåer, varvtal, tryck, nivåer, koncentrationer mm

Exempel på några regelsystem

Autopiloter i flygplan

System för att hålla flygplan på konstant höjd, med konstant lutning och i konstant flygriktning.

Information från givare (höjd, kurs-riktning mm)

Information från flygplatser, radio-fyrar mm

FLYGPLANSDATOR

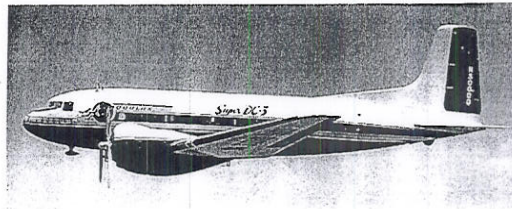
Kommandon från pilot

Styrsignaler till styrdon

Exempel på några regelsystem

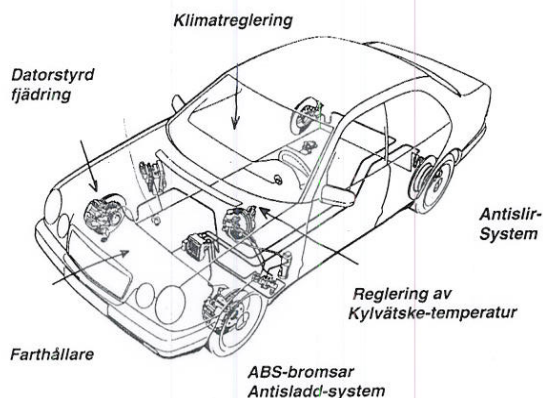
Klimatreglering i flygplan

System för att hålla ett bra klimat i kabinen i flygplanet trots att klimatet utanför varierar väldigt mycket (lämplig temperatur, lämplig syrgashalt, lämpligt tryck, bra luftkvalitet mm).

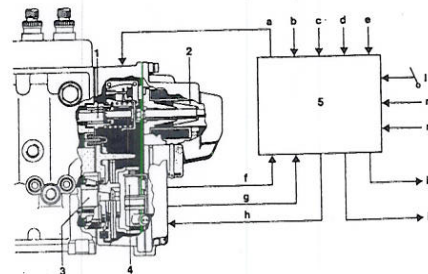
Reglersystem i bilar

- Klimatreglering i kupén i bilar.
- Temperaturreglering i motorblocket.
- Intelligent farthållare.
- ABS-bromsar i bilar. (låsningfria bromsar)
- Anti-slip system i bilar.
- Anti-sladd-system i bilar

Styrssystem i bilmotorer

Syfte: Optimering av motorns funktion.
(öka verkningsgraden, minimera bränsleförbrukningen, maximera effekten (vid behov))

Mätsignaler

Temperatur i motorn
Gaspådraget
Hastigheten
Syrghalt i avgaserna
Varvtal, vridmoment
mm

Styrsignaler

Tändtidpunkt
Bränslemängd
Ventillägen
Insprutningstidpunkt
mm

Reglersystem i fabriker

System för att hålla kontroll på driften i fabriker.

Exempel

- Kärnkraftverk
- Pappersbruk
- Petrokemisk industri
- Masugnar
- Massafabriker
- Livsmedelsindustri
- Raffinaderier

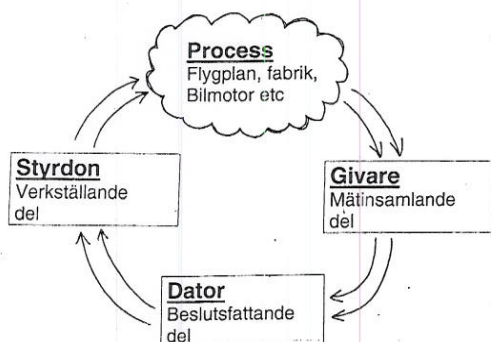
Variabler som regleras

Temperaturer
Tryck i behållare
Flöden i rörledningar
Nivåer i behållare
Koncentrationer
Varvtal på maskiner
mm mm

Hur bygger man regler-system?

Alla regelsystem består av tre delar:

- **Mätinsamlade del. (Givare)**
Uppgift: Att samla in information om aktuellt "tillstånd" hos processen.
- **Beslutsfattande del. (Dator, Regulator)**
Uppgift: Att fatta beslut om hur processen ska styras. Kan se ut på många olika sätt.
- **Verkställande del. (Styrdon)**
Uppgift: Att påverka (styra) själva processen. Exempel är reglerventiler, värmeelement, roder, spjäll, motorer, servomekanismer mm.

Blockschema

Ett schema som beskriver hur olika komponenter är kopplade och hur olika variabler påverkar varandra i ett regelsystem.

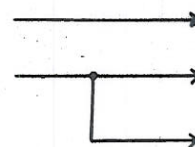
Byggs upp av tre olika symboler:

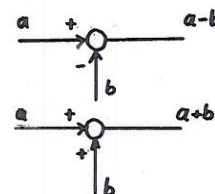
Motsvarar någon komponent i ett regelsystem.

Signaler

Motsvarar olika variabler i ett system (tryck, temperatur mm)

Summerings- & Differenspunkter

Några viktiga begrepp

- **Börvärde.**
Önskat värde på den variabeln som ska regleras.
- **Ärvärde.**
Aktuellt värde på den variabel som ska regleras.
- **Felsignal**
Skillnaden mellan börvärde och ärvärde. Betecknas oftast med bokstaven e.
- **Störning**
Storhet som ger oönskad påverkan på den variabel som ska regleras.
- **Styrsignal.**
Den variabel (storhet) som reglerdatorn (regulatorn) kan ändra på för att påverka processen.
- **Reglerobjekt**
Den "process" som ska regleras.

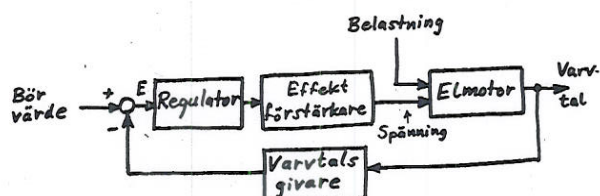
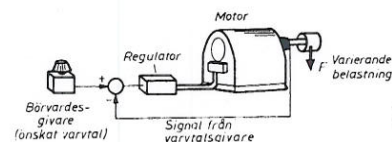
Exempel på några regelsystem

Varvtalsreglering av elmotorer

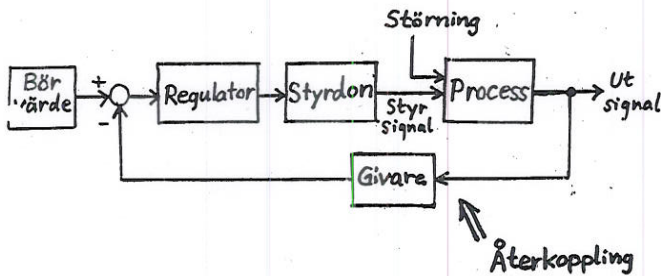
System för att hålla konstant varvtal på elmotorer trots att de utsätts för varierande belastning.

Tillämpningar:

- Pumpar
- Fläktar
- Svarvar
- Slipmaskiner
- Transportband
- Rulltrappor
- mm

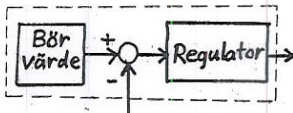

Allmänt blockschema för enkelvariabla reglersystem

De olika delarna kan se ut på väldigt många sätt!

Börvärdesgivaren, jämföraren och regulatorn bakas ofta ihop i en enda "burk" (en komponent)

Var hittar man de flesta exemplen på reglerteknik?

I. Processindustrier.

T ex kraftverk, stålverk, petrokemisk industri, raffinaderier, pappersbruk mm.

Reglering av temperaturer, tryck, flöden, nivåer, pH-halter mm.

II. Tillverkningsindustrin.

Mest positions- och varvtalsreglering. T ex i samband med industri-robotar, elmotorer, verktygsmaskiner, kranar mm.

III. I olika produkter.

Bilar, flygplan, båtar, helikoptrar, CD-spelare, tvättmaskiner, videokameror, telefoner, bilmotorer mm.

Vad handlar kursen om?

■ Hur är reglersystem uppbyggda?

(komponenter, olika typer av regulatorer, exempel på reglersystem, olika typer av givare och styrdon mm)

■ Hur beräknar man egenskaper hos reglersystem?

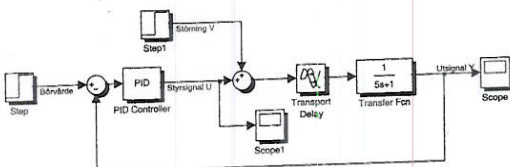
(stabilitet, snabbhet, noggrannhet mm)

■ Dimensionering av reglersystem.

Hur ska algoritmerna se ut i den dator som är hjärtat i den beslutsfattande delen? (((för att det ska fungera så bra som möjligt)))

■ Simulering av reglersystem.

Hur kan man simulera funktionen hos ett reglersystem innan man bygger det?

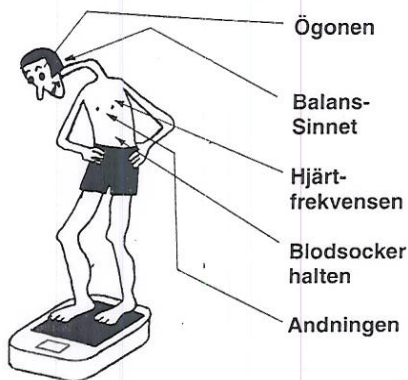

Simulinkmodell för reglersystemet.

Vad är det för kul med reglerteknik?

- Reglerteknik är ett brett och tvärvetenskapligt ämne i tekniken.
Används i nästan alla branscher
- Reglerteknik är ett ämne där man använder nästan alla tidigare kunskaper från högskolan.
(Fysik, mekanik, matematik, transformer, dator teknik, programmering, ellära mm)
- Reglerteknik är ett svårt ämne.
- Reglerteknik är ett "framtidssämne".
Det blir mer och mer reglerteknik i alla möjliga produkter (bilar, fordon, fartyg, konsumentprodukter, robotar, datorsystem mm)

Återkopplade system i människokroppen

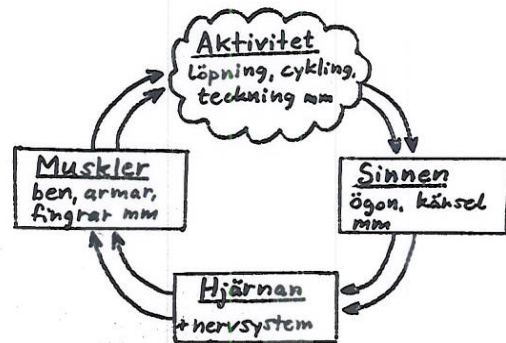
+ Massor med återkopplingar som är i drift i kroppen då vi utför olika uppgifter. (Då vi cyklar, går, springer, ritar, kör bil mm)

- Ögonen är givare
- Hjärnan är regulator
- Muskler är styrdon

Återkopplade system då vi utför olika aktiviteter

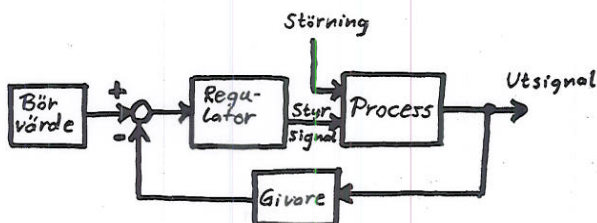
- **Mätinsamlade del. (olika sinnen)**
Ögon, öron, känsel, lukt, smak, balanssinne mm.
- **Beslutsfattande del. (hjärnan)**
En del uppgifter görs helt omedvetet (autonoma nervsystemet), andra görs mer medvetet.
- **Verkställande del. (muskler)**
Kroppen innehåller totalt 639 muskler

Aktiviteter: cykling, gång, handarbete, teckning, snickeri, pilkastning, bilkörning, paddling mm.

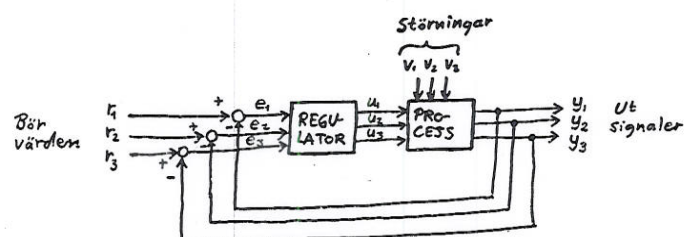
Enkelvariabla reglersystem

Reglersystem för reglering (kontroll, övervakning) av processer med en styrsignal och en utsignal.

Multivariabel reglering

Reglersystem för reglering med flera styrsignaler och flera utsignaler och där det förekommer korsvis interaktion mellan variablerna.

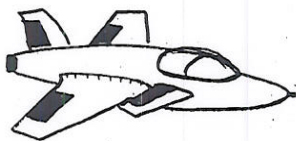
Exempel

Ett mycket enkelt reglersystem

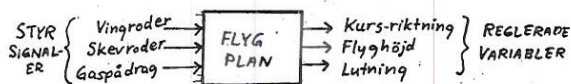

Temperaturreglering
i ett strykjärn mm.

Ett komplicerat reglersystem

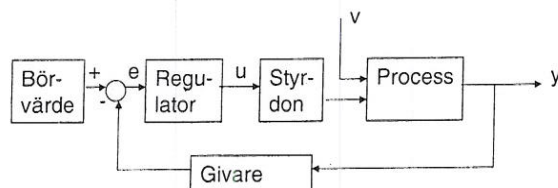
Autopilot för ett
jaktflygplan (reglering
av flyghöjd, kurs-
riktning, hastighet,
planets lutning mm).

Huvudmålet med kursen

- Att ge en bred allmänbildning om vad som menas med reglerteknik och dynamiska system
- Att lära ut den matematik som behövs för att analysera dimensionera reglersystem.
- Att ge större vana att använda datorprogram (Matlab och Simulink) för att simulera dynamiska system.
- Att lära sig ta fram datoralgoritmer för inbyggda reglersystem i produkter och fabriker.
- Att lära sig något om komponenter i reglersystem, regulatorer mm.

Allmänt utseende på enkelvariabla reglersystem

e = fel
u = styrsignal
v = störning (en eller flera)
y = utsignal (reglerad storhet)

Två "huvuduppgifter" för reglersystem

- Att kompensera för störningar
- Att verkställa eventuella börvärdesändringar

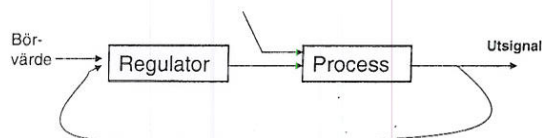
Exempel på processer som kan behöva regleras

bostäder, bilmotorer, fartyg, flygplan, kraftverk, robotar, kemiska processer, CD-spelare, destillationstorn, ABS-bromsar mm

Grundprinciper för reglering

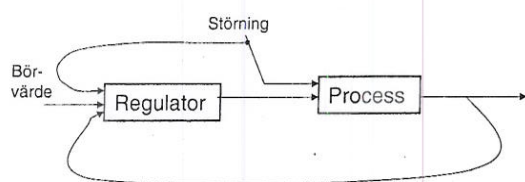
Återkoppling

- Regulatorn räknar ut styrsignalen med hjälp av uppmätta värden på den reglerade storheten

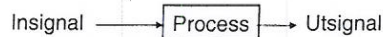
Framkoppling

- Regulatorn utnyttjar (även) information från uppmätta värden på störningar mm.

Egenskaper hos processer

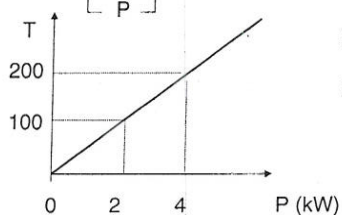
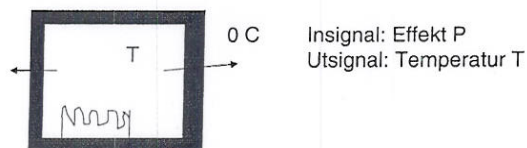
Hur påverkas utsignalen hos en process då insignalen ändras?

Statiska egenskaper

Processens egenskaper i statiskt tillstånd

Exempel: Ugn

Statisk förstärkning

$$K_s = \frac{\Delta T}{\Delta P}$$

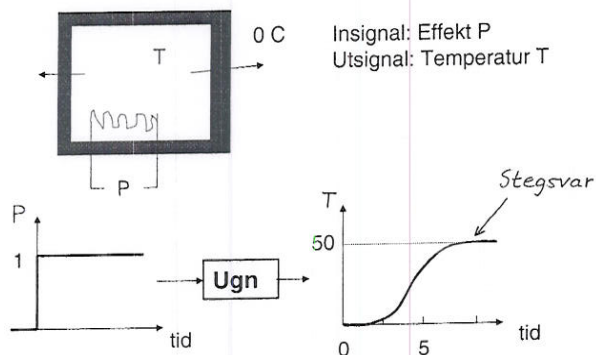
Statisk karakteristik

Dynamiska egenskaper

Hur processen reagerar då insignalen ändras. (Tidsmässiga egenskaper, trögheter, tidsfördröjningar, insvängningsförlopp mm).

Stegsvar Utsignalens beteende vid en stegformad insignaländring (enhetsändring)

Exempel: Ugn

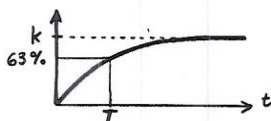

Olika typer av stegsvar

- Processer med en tidskonstant
- Processer med två tidskonstanter
- Processer med dödtid
- Processer med översväng
- Processer med integration
- Processer med undersväng
- mm

Klassificering av processer efter deras stegsvar

① Process med en tidskonstant (mkt. vanliga)

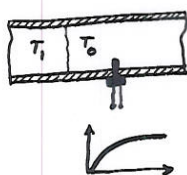
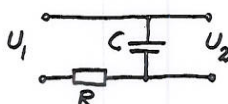
$$y = k(1 - e^{-t/T})$$

$$G = \frac{k}{1 + Ts}$$

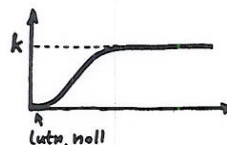
$\begin{cases} k = \text{statisk förstärkning} \\ T = \text{tidskonstant} \rightarrow \text{stort } T \Rightarrow \text{långsam process} \end{cases}$

Exempel

- * Elektrisk temp. givare
- * RC-filter

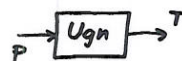
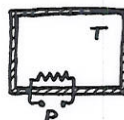
② Process med två tidskonstanter

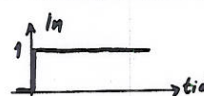
$$G = \frac{k}{(1 + T_1 s)(1 + T_2 s)}$$

Exempel

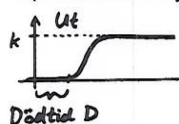
- * Ugn
- * Elmotor
- * Kemiska processer

③ Process med döttid

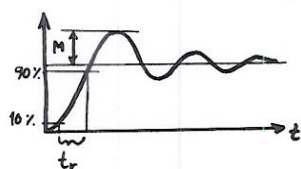
$$G = \frac{k \cdot e^{-Ds}}{1 + Ts}$$

Exempel

- * Kallbad ugn
- * Koncentrationsreglering med långa rörledningar

④ Process med översväng

$M = \text{översväng}$
 $t_r = \text{stigtid}$

Exempel

- * Mekaniska system med fjädrande komponenter (robotarmer, traverskranar mm.)

⑤ Process med integration

= processer där utsignalen växer obegränsat vid en stegformad insignaländring

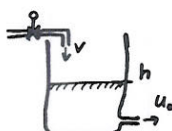
$$G = \frac{k}{s(1 + Ts)}$$

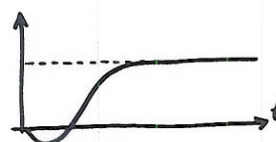
$$G = \frac{k}{s}$$

Exempel

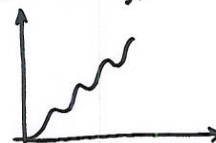
- * Tank med konstant utflöde
- * Servomotor
- * Fartyg

⑥ Övriga typer av stegsvar

- * Process med omvänt stegsvar (undersväng)

- * Process med integration + översvängar

- * Process med döttid + översväng

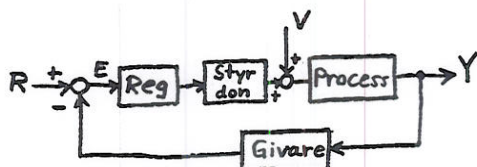
Sammanfattning

Stegsvaret talar om vilken typ av process vi har att göra med.

Stegsvarets utseende är en viktig "grundinformation" för den som ska dimensionera ett regelsystem för en process.

Egenskaper hos reglersystem

INTRODUKTION

Exempel på lättreglerade och svår- reglerade processer:

Manuellt reglerade processer

LÄTT: Att cykla på en tvåhjulig

Att köra bil

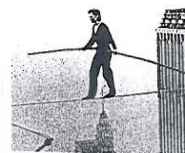
Att balansera en lång pinne på handen

SVÅRT: Att cykla på en enhjulig

Att gå på lina

Att balansera en kort pinne på handen

Dator-reglerade processer

LÄTT: Att reglera temperaturen i en ugn

Att reglera nivån i en tank

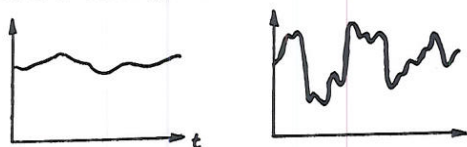
Att reglera varvtalet på en motor

SVÅRT: Autopilot för ett jaktflygplan

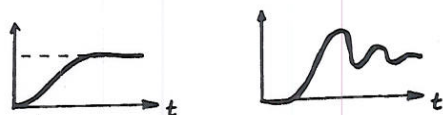
Gående robot som kan gå på ojämn mark.

Hur svårt det är att reglera en process beror på flera olika saker:

1. Vilka störningar verkar på processen? Hur stora är störningarna?

2. Vilken dynamik har processen (stegsvar, överföringsfunktion mm)?

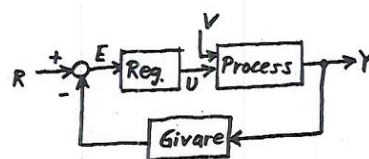

3. Vilka krav har man på reglersystemet?

- Noggrannhet
- Specifika önskemål
- Stora börvärdesändringar

in 100

Egenskaper hos återkopplade system:

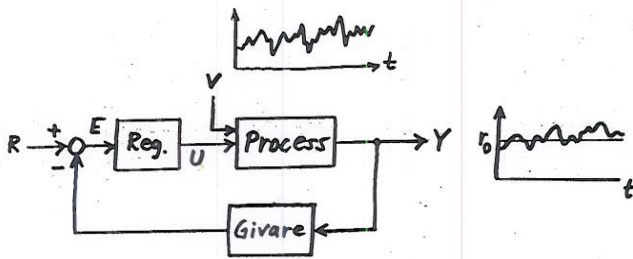

Några viktiga egenskaper / begrepp

- Störningsdämpning.
- Snabbhet.
- Stabilitet.
- Kvarstående fel.

Störningsdämpning:

Hur bra ett system "dämpar" störningar som påverkar en process.

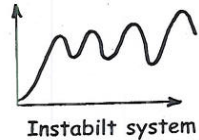
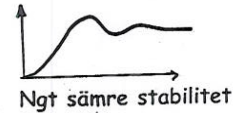
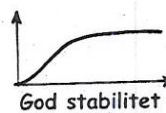
Det är önskvärt att variansen $\text{var}(y)$ på utsignalen är så liten som möjligt.

Stabilitet:

Ett stabilt system är ett system där man kan garantera att olika variabler inte plötsligt skenar iväg eller börjar pendla med tilltagande amplitud.

Exempel

Insvängningsförlopp vid en börvärdesändring hos ett reglersystem:

- Det är typiskt för återkopplade system att de kan börja självsvänga och bli instabila om man har fel typ av regulator.
- Instabiliteten beror ofta på att regulatorn gör för kraftiga ingrepp i styrsignalen vid fel.

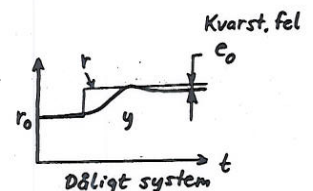
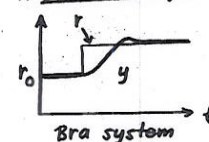
Stabiliteten måste kontrolleras vid dimensioneringen av alla reglersystem.

Statisk noggrannhet – (kvarstående fel)

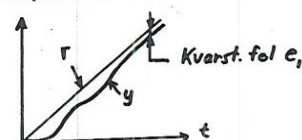
Har med ett reglersystems förmåga att klara olika typer av störningar och börvärdesändringar i statiskt tillstånd att göra.

Exempel:

1. Börvärdesändringar

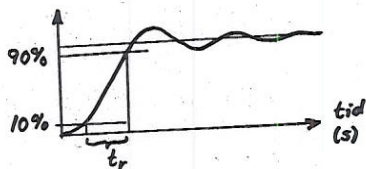

2. Rampformat börvärde

Snabbhet:

Hur bra ett regelsystem svänger in sig efter en börvärdesändring eller hur snabbt det eliminerar ett fel som uppstått efter en störning.

t_r = Stigtiden

Snabbheten är ett relativt begrepp:

Temp. Reglering i bostäder	$t_r \approx 30 \text{ min}$
Kursvinkelreglering, fartyg	$t_r \approx 0,5 \text{ min}$
Varvtalsreglering, små motorer	$t_r \approx 3 \text{ s}$
ABS-bromsar i bilar	$t_r \approx 0,1 \text{ s}$

OBS:

Egenskaper hos regelsystem är ett stort område:

- Mer om egenskaper finns att läsa i boken, kapitel 3.
- Något om vilka egenskaper som fås med olika regulatorer diskuteras i kapitel 4.
- Beräkning av egenskaper kommer i kapitel 7-10.

Reglerprinciper

Principer för hur regulatorn i ett regelsystem arbetar.
(Det matematiska sambandet mellan in- och utsignalen)

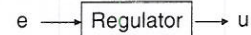
Klassiska reglerprinciper

- Tvålägesreglering
- P, PI och PID-reglering
- Utvecklades redan på 40-60-talen
- Kan byggas med analoga komponenter

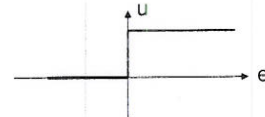
Moderna reglerprinciper

- Exempel: Adaptiv reglering, Fuzzy Control,
- Dead-Beat-reglering, IMC, MPC mm
- Utvecklades från 1970-talet och framåt
- Kräver oftast digitala regulatorer

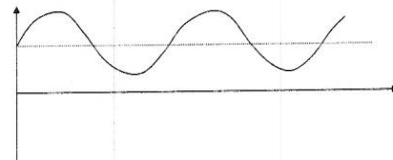
Tvålägesreglering

- Den enklaste reglerprincipen
- Styrsignalen kan bara ha två värden

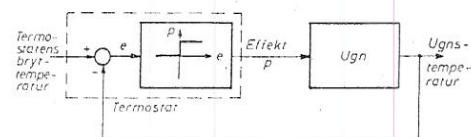
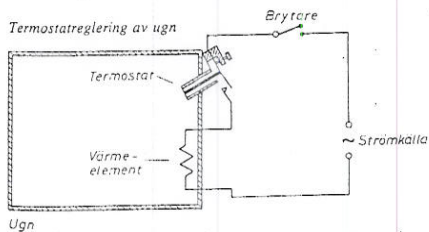

- Enkel och billig reglerprincip
- Används mest vid enkel temperaturreglering (i kylskåp, köksugnar, strykjärn mm)
- Leder oftast till oupphörliga svängningar i utsignalen
- Kan leda till stort mekaniskt slitage på styrdon

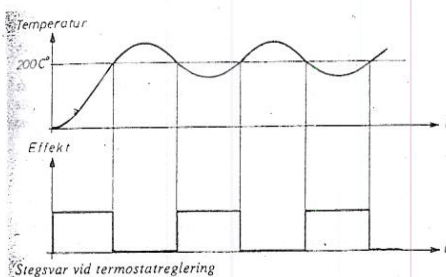

EXEMPEL

Som exempel på tvålägesreglering ska vi studera termostatregering av en ugn. Figuren nedan visar principen för ett sådant system.

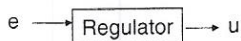

Blockschema för tvålägesregulator

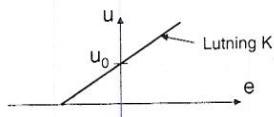

Svar vid termostatregering

Proportionell reglering

- Reglerprincip där förändringarna i styrsignalen är proportionella mot felet
- Grundfunktion i de flesta regulatorer

$$u = u_0 + Ke$$

K = regulatorns förstärkning

u_0 = styrsignalens normalvärde

Vi ser:

Om $e > 0$ (börvärdet större än ärvärdet)
så fås $u > u_0$

Om $e < 0$ (börvärdet lägre än ärvärdet)
så fås $u < u_0$

Fördelar med P-reglering

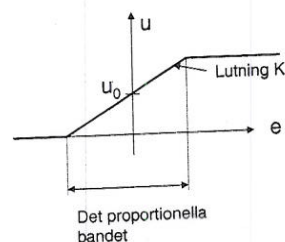
- Enkel och billig reglerprincip
- Styrsignalen varierar kontinuerligt

Nackdelar med P-reglering

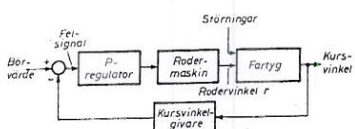
- Omöjligt att få bra stabilitet och bra snabbhet samtidigt
- P-reglering kan leda till kvarstående fel vid störningar och börvärdesändringar

Övrigt

Proportionaliteten gäller i praktiken bara inom ett visst område. Om felet blir stort slår styrsignalen i taket. (ganska självklart)

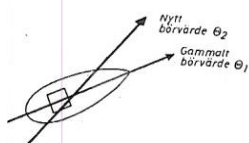
Repetition

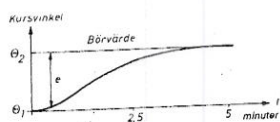
Kursvinkelreglering

Antag att en P-regulator bestämmer kursvinkeln,

$$u = K e$$

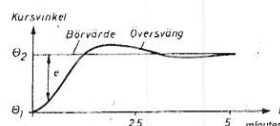

Hur ser insvängningsförloppet ut vid en börvärdesändring?

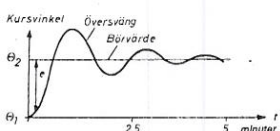
Litet K

Litet roderutslag
Långsam insvängning
Stabilt

Större K

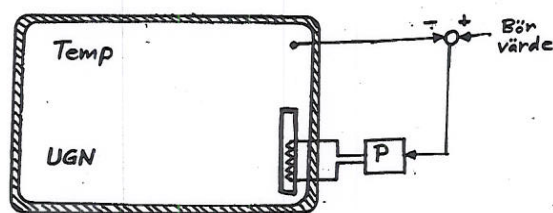
Större roderutslag
Snabbare men större
Översväng

Ännu större K

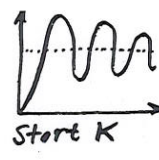
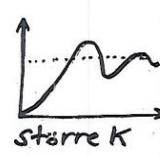
Ännu snabbare men
Ännu sämre stabilitet

Fråga: Hur ser motsvarande kurvor ut i andra fall – t ex om man ska reglera temperaturen i en ugn med en P-regulator?

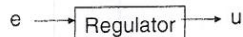

Hur ser insvängningsförloppet ut vid en börvärdesändring, från t ex 0 till 200 grader?

SVAR: Ungefär likadant!
Snabbhet och stabilitet beror på vilken förstärkning man har

Integrerande reglering

- Reglerprincip där styrsignalen är proportionell mot felets integral
- Kallas för I-reglering

$$u = u_0 + \frac{1}{T_I} \int_0^t e(t) dt$$

T_I = integrationstiden (s)

u_0 = regulatorns startvärde (ej viktig, kan vara noll)

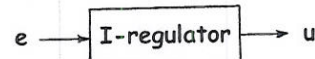
Vi ser:

Om $e > 0$ (börvärdet större än ärvärdet)
Styrsignalen ökar så länge $e > 0$. Ökningen upphör inte förrän $e = 0$.

Om $e < 0$ (börvärdet lägre än ärvärdet)
Styrsignalen minskar så länge $e < 0$. Minskningen upphör inte förrän $e = 0$.

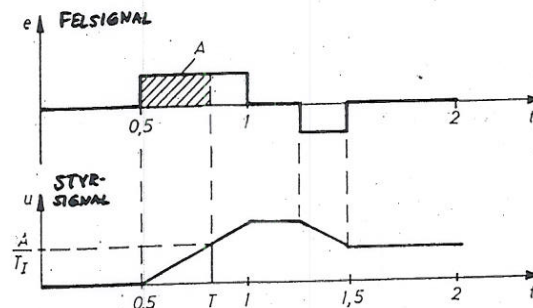
Om $e = 0$. Styrsignalen ändras inte.

Integrerande reglering

$$u(t) = \frac{1}{T_I} \int_0^t e(t) dt$$

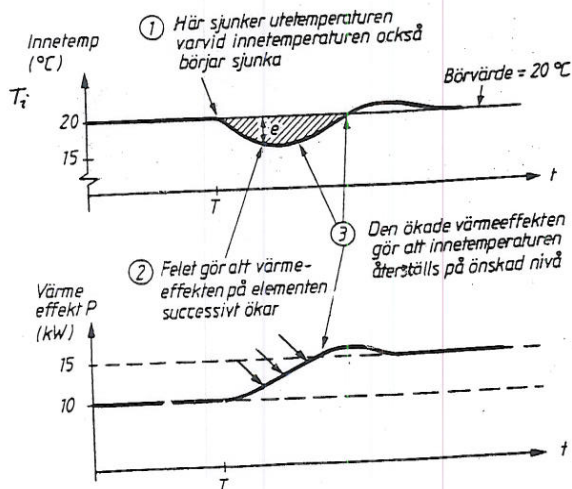
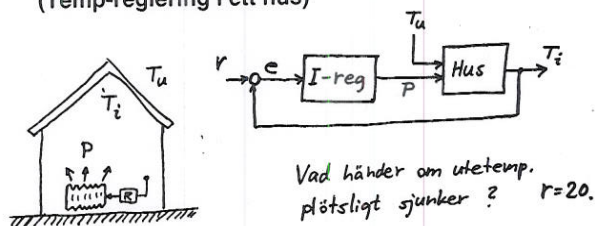
T_I = integrationstiden

Egenskaper

- **Fördel:** I-regulatorn kan ge olika stationärvärden på styrsignalen då felet $e = 0$. Detta gör att alla kvarstående fel elimineras.
- **Nackdel:** Enbart I-reglering ger dock mycket långsam reglering.

Exempel på I-reglering (Temp-reglering i ett hus)

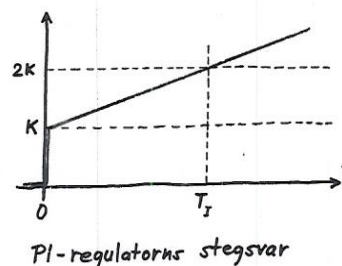

PI-regulatorn

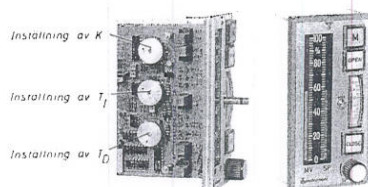
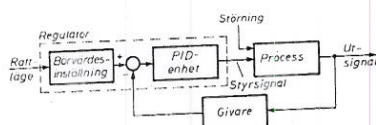
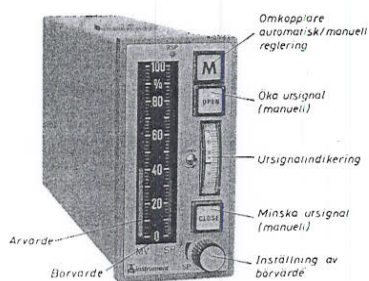
- Regulator med både P-verkan och I-verkan.

$$u = K \left[e(t) + \frac{1}{T_I} \int_0^t e(t) dt \right]$$

- Kombinerar I-regulatorns goda statiska egenskaper med P-regulatorns bättre snabbhet.
- Villkoret för att den ska fungera någorlunda är att man beräknar lämpliga värden på K och T_I .

Exempel på en något äldre kommersiell PID-regulator

Några data för regulatorn

- Innehåller både börvärdesgivare, jämförare och PID-enhet.
- Mikrodatorbaserad med en samplingstid på 0,2 sekunder.
- Anpassad för inmontering i industriella standardfack, s k DIN-standard.
- Drivs med 220 V AC. Drar ca 10 W.
- Kan ta emot givarsignaler av följande typer

Strömsignal:	4–20 mA	Spänning:	1–5 V
	0–20 mA		0–5 V
- PID-parametrarna kan ställas inom följande gränser.

Förstärkningen K : 0,2 till 40 ggr
 Integreringstiden T_I : 1,5 till 1 500 s
 Deriveringstiden T_D : 0 till 600 s

Matematik & modellering

- Laplacetransformen
- Modellering
- Linearisering
- Blockschematransformering

Laplace-transformen

= Matematiskt "verktyg" som underlättar beräkningarna vid problem där lineära differentialekvationer är inblandade.

Definition

Laplace-transformen till en tidsfunktion $f(t)$ ges av:

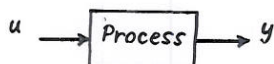
$$F(s) = \int_0^{\infty} f(t) \cdot e^{-st} dt$$

$$\mathcal{L}[f(t)] = F(s)$$

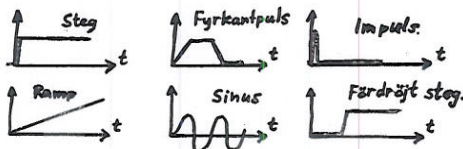
Laplace-transformen används speciellt för att bestämma de dynamiska egenskaperna hos olika system.

Typiskt standardproblem

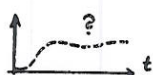
Vi har en process av något slag med en insignal u och en utsignal y .

- Sambandet mellan u och y beskrivs av en lineär differentialekvation.
- Systemet är i vila då $t=0$
- Vi vet hur insignalen ser ut s.f.a. tiden $u(t)$

Problem: Hur kommer utsignalen $y(t)$ att se ut s.f.a. tiden - till följd av aktuell insignal ?

Lösningsmetod

- ① Bestäm Laplace-transformen till insignalen $\Rightarrow U(s)$
- ② Bestäm systemets överföringsfunktion $G(s)$
- ③ Multiplicera ihop!
 $Y(s) = U(s) \cdot G(s)$
- ④ Inverstransformera
 $\Rightarrow y(t)$

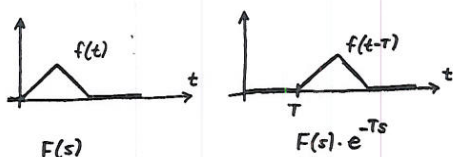
Steg 1 och 2: Här används tabeller och räkneregler för laplacetransformen

Steg 4: Här får man ibland partialbräksuppdelning. Annars används tabeller med laplacetransformer.

Viktiga regler

Fördröjningssatsen

Om $F(s) = \mathcal{L}[f(t)]$ så gäller att $F(s) \cdot e^{-Ts} = \mathcal{L}[f(t-T)]$

Deriveringssatsen

Om $F(s) = \mathcal{L}[f(t)]$ och om $f(0) = 0$ så gäller att

$$\mathcal{L}[f'(t)] = s \cdot F(s)$$

Integrationsssatsen

Om $F(s) = \mathcal{L}[f(t)]$ så gäller att

$$\mathcal{L}\left[\int f(t) dt\right] = \frac{1}{s} \cdot F(s)$$

Modellering

Det finns två huvudmetoder att bestämma överföringsfunktionen för tekniska processer:

1. Teoretisk modellering

Överföringsfunktionen härleds med hjälp av olika fysikaliska grundlagar, t ex Newtons lagar, energibalanslagar mm.

2. Experimentell modellering

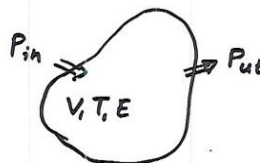
(Processidentifiering)

Överföringsfunktionen bestäms med hjälp av experiment och mätningar. Detta kräver att processen är färdigbyggd.

- Stegvarsanalys
  - Exp frekvensanalys
  - Minsta kvadratmetoden
- mm

Termiska system

= Processer som utbyter värmeenergi med sin omgivning. Typiska in- och utsignaler är temperaturer och värmeeffekter.

Exempel på termiska system i praktiken

- Vattentankar
- Kemiska processer
- Ugnar (industriella)
- Bostäder, sjukhus mm
- Pannor
- Kärnkraftverk
- Kylaggregat
- Flygplan

mm.

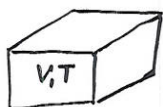
Grundläggande naturlagar för termiska system

Energilans-
ekvationen:

$$\frac{dE}{dt} = P_{in} - P_{ut}$$

Värmeenergiändring
har en viss mängd
material (J)

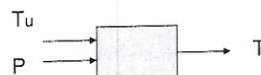
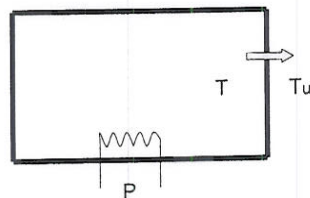
$$E = T \cdot V \cdot \rho \cdot c$$

$$\begin{cases} T = \text{temperatur (ändring)} \\ V = \text{volym (m}^3\text{)} \\ \rho = \text{densitet (kg/m}^3\text{)} \\ c = \text{värmekapacitet (J/kg}^\circ\text{C)} \end{cases}$$

Exempel

Elektriskt uppvärmd ugn

Värmebalans ekvation

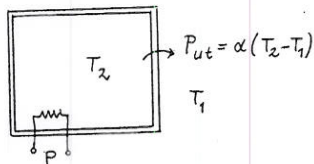
$$dE/dt = P - k(T - T_u)$$

Tillförd effekt

Bortförd effekt

k = värmegenomgångstalet

7.7

Värmebalans ekvationen ger

$$\frac{dE}{dt} = P_{in} - P_{ut}$$

$$E = VT_2 \rho c$$

$$\Rightarrow V \rho c \frac{dT_2}{dt} = P - \alpha(T_2 - T_1)$$

Med
siffror
fas:

$$25 \frac{dT_2}{dt} + 0,05 T_2 = P + 0,05 T_1$$

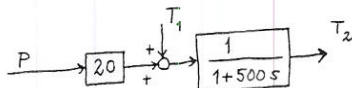
Laplace-
transformering
ger:

$$25 T_2 s + 0,05 T_2 = P + 0,05 T_1$$

$$\text{dvs } G_1 = \frac{T_2}{T_1} = \frac{0,05}{0,05 + 25s} = \frac{1}{1 + 500s}$$

$$G_2 = \frac{T_2}{P} = \frac{1}{0,05 + 25s} = \frac{20}{1 + 500s}$$

Blockschema

Mekaniska system

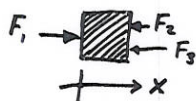
System med en eller flera massor (hopkopplade på olika sätt) som är i rörelse och där krafter & rörelser är in- och utsignaler.

Exempel:

robotarmar, självgående truckar, fartyg, bilar, satelliter, traverskranar, roterande system, flygplan mm.

Grundläggande lag för mek system

NEWTONS ANDRA LAG

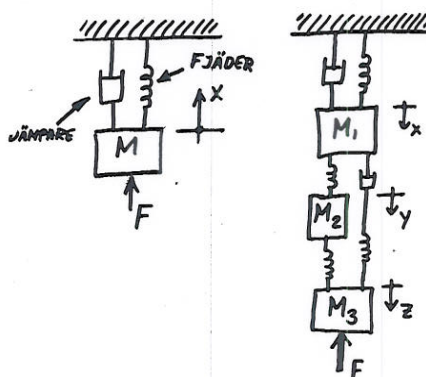

$$\sum F = M \cdot \ddot{x}$$

ELLER

$$\ddot{x} = \frac{\sum F}{M}$$

System med massor, fjädrar och dämpare

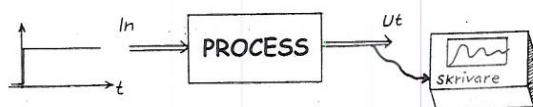

Typiska in/utsignaler Positioner, Krafter, Hastigheter.

Söker $G_1 = \frac{X}{F}$ $G_2 = \frac{Y}{F}$ ....

Stegsvars-identifiering

En experimentell metod att bestämma överföringsfunktionen för en process.

Fördelar/Nackdelar

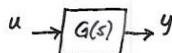
- Mycket enkel metod (+)
- Kräver att processen är färdigbyggd och att man kan experimentera med den (-)
- Ger ofta bara ett approximativt resultat eftersom man inte alltid hittar någon överföringsfunktion som stämmer exakt med processen och eftersom processen också påverkas av störningar.

Samband mellan stegsvar och överföringsfunktion

Typ av process	Överföringsfunktion	Stegsvar (vid enhetssteg)
Process med P-verkan	$G(s) = K$	
En tidskonstant	$G(s) = \frac{K}{1 + Ts}$	
En tidskonstant + dödtid	$G(s) = \frac{K e^{-Ls}}{1 + Ts}$	
Integration	$G(s) = \frac{K}{s}$	
Integration + en tidskonstant	$G(s) = \frac{K}{s(1 + Ts)}$	
Integration + dödtid	$G(s) = \frac{K \cdot e^{-Ls}}{s}$	
Två tidskonstanter (se även nedan)	$G(s) = \frac{K}{(1 + T_1 s)(1 + T_2 s)}$	
Andra ordningens process med översväng (se även nedan)	$G(s) = \frac{K}{a s^2 + b s + 1}$	

Lineära system - definition

System för vilka superpositionsprincipen gäller

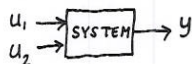
Superpositionsprincipen

Om signalen $u_1(t)$ ger utsignalen $y_1(t)$ och signalen $u_2(t)$ ger utsignalen $y_2(t)$ så gäller att signalen

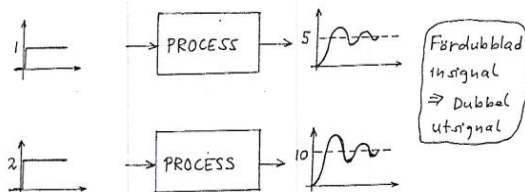
$a \cdot u_1(t) + b \cdot u_2(t)$ ger utsignalen $a y_1(t) + b y_2(t)$.

Egenskap hos lineära system

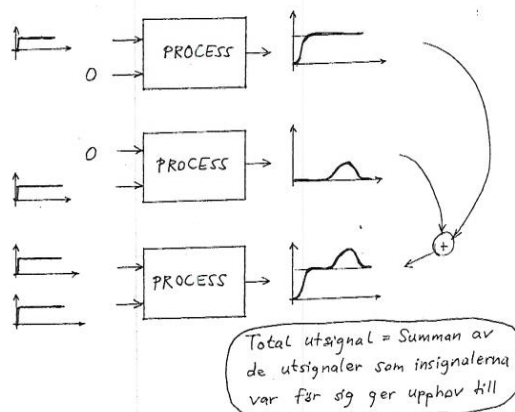
För system med flera insignaler kan man beräkna utsignalen som summan av de bidrag insignalerna var för sig ger upphov till.

Linearitet – superpositionsprincipen – exempel

System med två insignaler

Olineära system – modeller

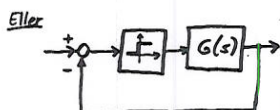
Lineära system = System där alla block kan beskrivas med lineära differentialekvationer.

$$a_0 \frac{d^m y}{dt^m} + a_1 \frac{d^{m-1} y}{dt^{m-1}} + \dots + a_n y = b_0 \frac{d^m u}{dt^m} + \dots + b_m u$$

Ex $2y'' + 3y' + 5y = u' + 2u$
 $7y''' + 4y' = 2u'' + u$

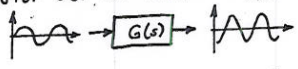
Olineära system = Alla övriga system, t.ex. system med statiska olineariteter eller system som beskrivs med olineära diff-ekvationer.

Ex $2y + 3y = 5\sqrt{u} + u^2$ $u \rightarrow [S] \rightarrow y$
 $12y'' + 6u \cdot y = 5u$
 $10y'' + 5y = u^3 + \sin u$
 $y = \sqrt{u}$

Fördelar med lineära system

Det finns en välutvecklad teori för lineära system, som gör att man kan analysera och dimensionera sådana system på ett enkelt sätt.

- ▲ Man kan lösa många problem med Laplacetransformering & överföringsfunktioner (t.ex. beräkning av tidsförlopp)
- ▲ Lineära system har intressanta frekvensegenskaper som en stor del av teorin bygger på.

- ▲ Man kan förenkla komplicerade blockdiagram mha blockschema-transformering.
- ▲ Många dimensioneringsmetoder för reglersystem bygger på att det är lineära system

Linearisering

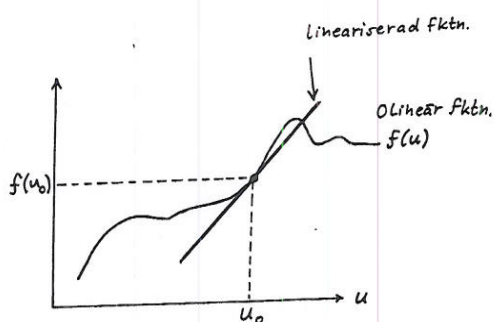
Metod att skriva om en olinjär diff-ekvation till en approximativ linjär motsvarighet (som gäller nära en viss arbetspunkt)

Villkor för linearisering

1. Det ska vara "mjuka" olinjäriteter (t.ex. ej tvålägesregulator)
2. Variationsområdet för u och y får ej vara för stort

Fördelar

Efter linearisering kan man använda de vanliga linjära dimensioneringsmetoderna

$$\begin{cases} f(u) \approx f(u_0) + \left. \frac{df}{du} \right|_{u_0} \cdot \Delta u \\ \Delta u = u - u_0 \end{cases}$$

Metodik – linearisering

- ① Bestäm arbetspunkten (u_0, y_0)

y_0 = normalvärdet på utsignalen
 u_0 = motsvarande insignalvärde vid jämvikt (sätt $u' = y' = \dots = 0$)

- ② Inför nya variabler $\begin{cases} \Delta u = u - u_0 \\ \Delta y = y - y_0 \end{cases}$

- ③ Gör en första ordningens Taylor-utveckling av den olinjära delen $f(u)$ kring arbetspunkten

$$f(u) \approx f(u_0) + \left. \frac{df}{du} \right|_{u_0} \cdot \Delta u$$

- ④ Byt alla variabler i diff-ekvationen mot de nya variablerna $\Delta u, \Delta y \dots$ enl. ovan.

- ⑤ Laplacetransformera för att få överföringsfunktionen.

Flervariabel Taylorutveckling

$$f(u, y) = f(u_0, y_0) + \left. \frac{df}{du} \right|_{u_0} \cdot \Delta u + \left. \frac{df}{dy} \right|_{y_0} \cdot \Delta y$$

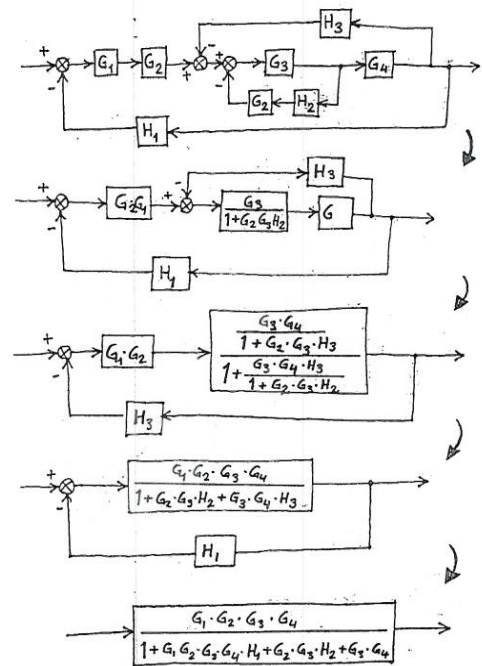
(används om både u och y ingår i den olinjära delen)

Blockschematransformering =

Metoder och regler för att omforma blockscheman.

Används mest för att förenkla komplicerade blockscheman.

Exempel på blockschematransformering

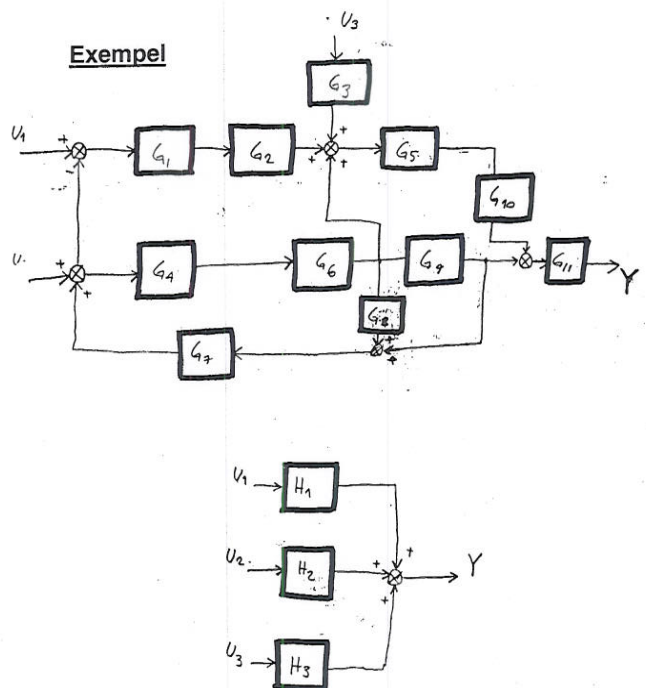
Regler för blockschematransformering

Regel	Blockschema	Ekvivalent system
Seriekoppling	$X \rightarrow [G_1] \rightarrow [G_2] \rightarrow Y$	$X \rightarrow [G_1 \cdot G_2] \rightarrow Y$
Parallellkoppling	$X \rightarrow \begin{cases} [G_1] \\ [G_2] \end{cases} \rightarrow Y$	$X \rightarrow [G_1 + G_2] \rightarrow Y$
Återkoppling (negativ och positiv)	$X \rightarrow \begin{cases} [G_1] \\ [G_2] \end{cases} \rightarrow Y$	$X \rightarrow \begin{cases} [G_1] \\ [1 - G_1 \cdot G_2] \end{cases} \rightarrow Y$

Obs! Detta är inte samma slags seriekoppling och parallellkoppling som i ellära.

(Serie och parallellkoppling av processer)

Exempel

$$Y = H_1 \cdot U_1 + H_2 \cdot U_2 + H_3 \cdot U_3$$

Utsignalen är summan av ett bidrag från varje insignal.

Ytterligare blockschemaregler

Lag	Ursprungligt blockschema	Ekvivalent blockschema
Flyttning av en förgre- ningspunkt efter ett block		
Flyttning av en sum- merings- eller differens- punkt efter ett block		
Flyttning av en förgre- ningspunkt före ett block		
Flyttning av en sum- merings- eller differens- punkt före ett block		
Byte av plats på sum- merings- och differens- punkter		

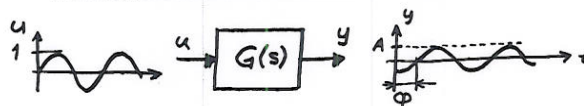
Frekvenssegenskaper mm

- Bodediagram
- Nyquistdiagram
- Bestämning av egenskaper hos återkopplade system

Mycket viktig sats

Om insignalen till ett lineärt stabilt system $G(s)$ är sinusformad med frekvensen ω , så blir den stationära utsignalen också sinusformad med samma frekvens.

Amplitud och fasläge på in- och utsignal kan dock skilja sig.

Amplitudförstärkningen och fasvridningen ges av de två funktionerna:

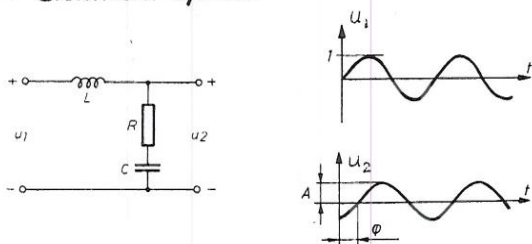
$$A(\omega) = |G(j\omega)| \quad \text{Amplitudfunktionen}$$

$$\phi(\omega) = \angle G(j\omega) \quad \text{Fasfunktionen}$$

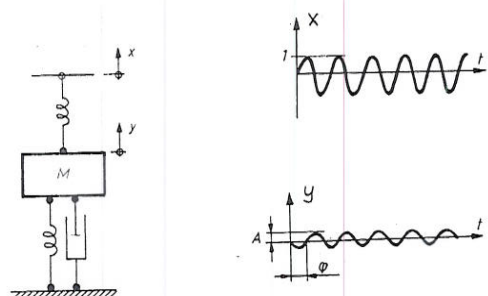
Bevis: se appendix
(Ekvivalent med $j\omega$ -metoden)

Exempel på hur det kan se ut

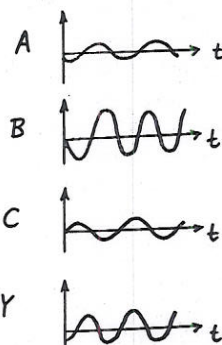
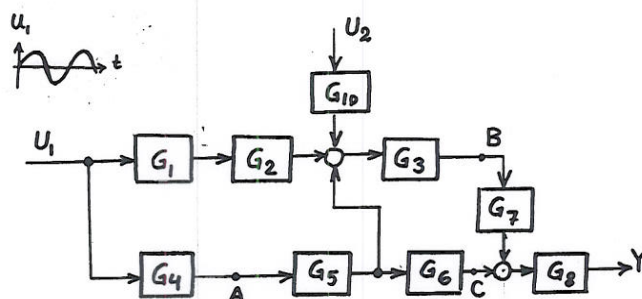
- Elektriskt system

- Mekaniskt system

Exempel

En sinussignal in på något ställe i ett lineärt system fortplantar sig till alla delar av systemet

Analys av sinusformade signaler. Varför är det så viktigt?

1. Sinusformade signaler är mkt vanliga inom tekniken (vibrationer, oscillationer, svängningar, störningar mm).
2. Flera bevis som kommer senare i kursen bygger på analys av hur sinusformade signaler fortplantar sig i lineära system.
3. Bodediagrammet bygger på analys av sinusformade signaler.

Bodediagram

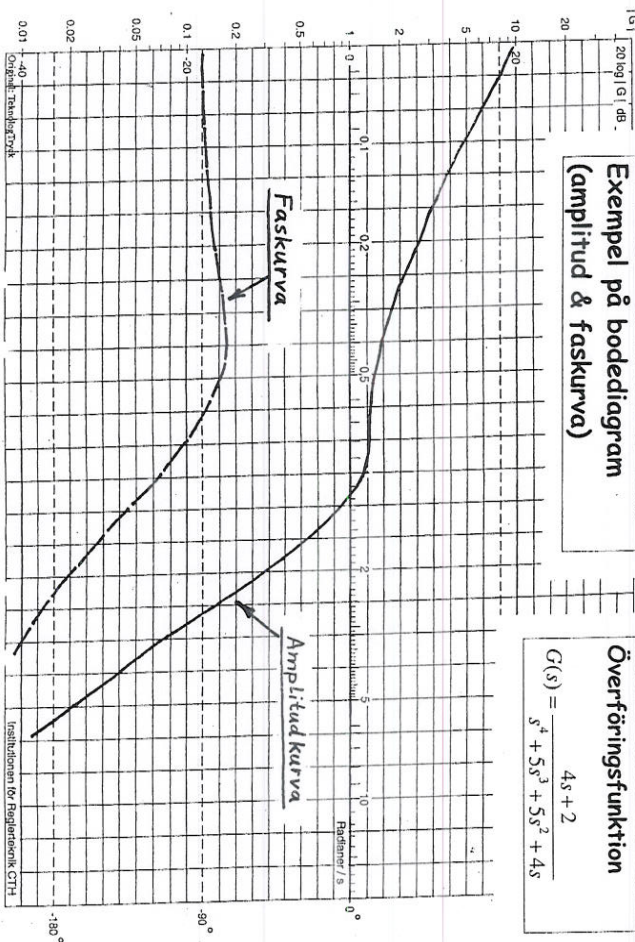
Mycket viktig sak!

Viktigt hjälpmedel för att:

- 1) Analysera reglersystem (d v s bestämma egenskaper hos reglersystem)
- 2) Dimensionera reglersystem (PID-parametrar mm)

Vi måste lära oss två saker:

- 1) Hur gör man för att **rita** Bodediagram?
- 2) Hur gör man för att **tolka** Bodediagram?

Att rita bodediagram – två metoder

1. Med räknedosa

Bestäm $|G(\omega)|$ och $\angle G(\omega)$ och räkna ut kurvorna punkt för punkt.

2. Med asymptoter

Dela upp $G(s)$ i enklare faktorer

$$G = G_1 \cdot G_2 \cdot G_3 \dots$$

Rita faktorerna var för sig mha. deras asymptoter - addera sedan delarnas bidrag i bodediagrammet.

Grundfaktorer

$$G(s) = K$$

$$G(s) = \frac{1}{1+Ts}$$

$$G(s) = 1+Ts$$

$$G(s) = \frac{1}{s}$$

$$G(s) = s$$

$$G(s) = e^{-Ts}$$

$$G(s) = \frac{1}{as^2 + bs + 1}$$

Antag att $G = G_1 * G_2 * G_3$

Då gäller också att

$$|G(j\omega)| = |G_1(j\omega)| \cdot |G_2(j\omega)| \cdot |G_3(j\omega)|$$

Och efter logaritmering gäller

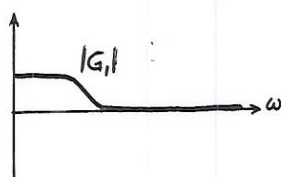
$$\log |G| = \log |G_1| + \log |G_2| + \log |G_3|$$

Alltså: I ett logaritmiskt diagram kan delfaktorernas bidrag till den totala amplitudkurvan summeras

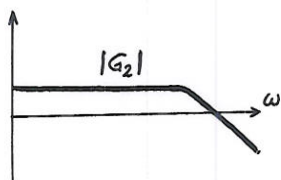
$$\begin{cases} z = z_1 \cdot z_2 \Rightarrow |z| = |z_1| \cdot |z_2| \\ \log a \cdot b = \log a + \log b \end{cases}$$

Exempel

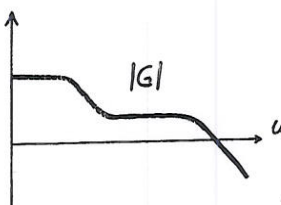
Antag att $G = G_1 * G_2$

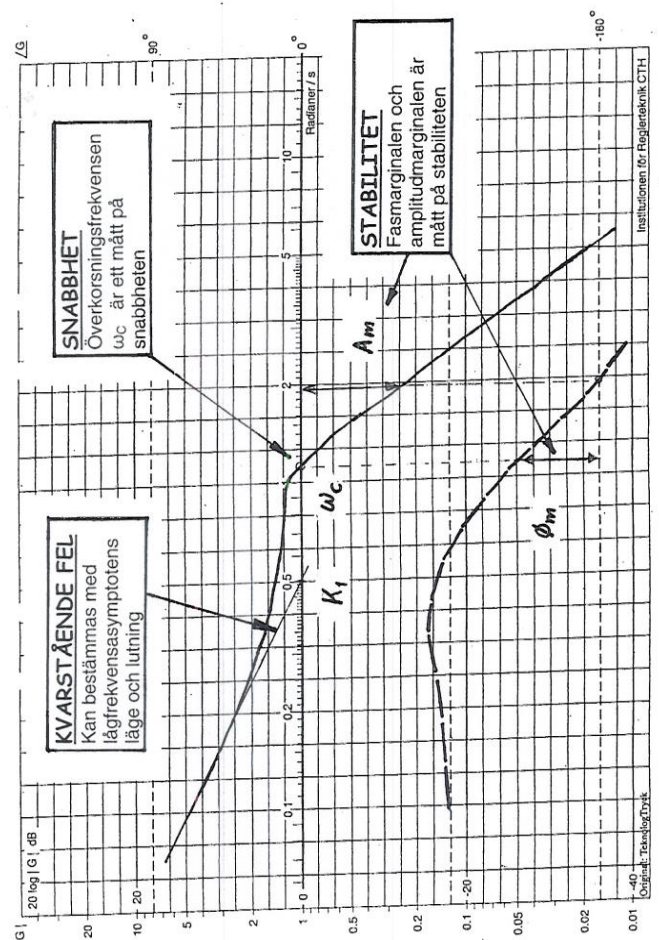
Amplitudkurva för G_1

Amplitudkurva för G_2

Total amplitudkurva
(fås genom grafisk addition av delkurvorna)

Bode-diagram i reglertekniken

- Grafisk framställning av amplitud- och fasfunktionen för en viss process. ($A(\omega)$ och $\phi(\omega)$)
- Kan ritas på två olika sätt, antingen exakt (med räknedose-metoden) eller med hjälp av asymptoter.
- Ritas oftast på ett speciellt diagrampapper.
- Används till delvis andra ändamål än i elektroniken. Funktionerna kan också se annorlunda ut (innehålla dödtid mm)
- Bodediagrammet kan också mätas upp experimentellt.

Exempel $G(s) = \frac{4(s+0,5)}{s(s+4)(s^2+1)}$

Frekv. funkt $G(j\omega) = \frac{4(j\omega+0,5)}{j\omega(j\omega+4)(j\omega+1-j\omega^2)}$

Ampl-funkt $A(\omega) = |G(j\omega)| = \frac{4 \sqrt{\omega^2 + 0,25}}{\omega \sqrt{\omega^2 + 16} \cdot \sqrt{\omega^2 + (1-\omega^2)^2}}$

Fas-funkt.

$$\phi(\omega) = \angle G(j\omega) = \arctan\left(\frac{\omega}{0,5}\right) - 90^\circ - \arctan\left(\frac{\omega}{4}\right) - \arctan\left(\frac{\omega}{1-\omega^2}\right)$$

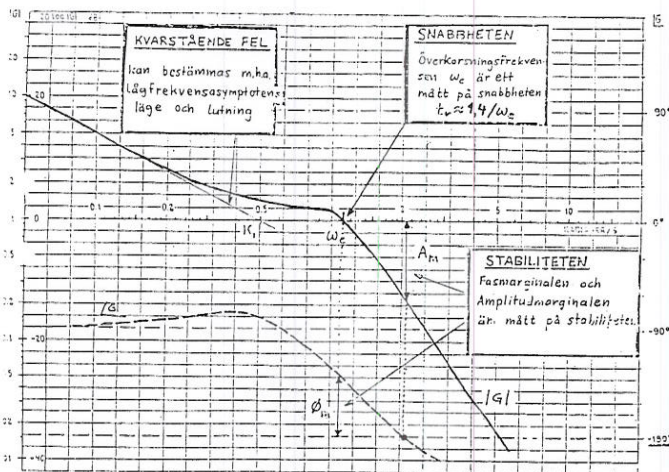
Tabell

ω	$A(\omega)$	$\phi(\omega)$	$A(\omega)$ dB
0,25	2,30	-82	7,2
0,4	1,71	-83	4,7
0,625	1,45	-93	3,2
1	1,08	-131	0,7
1,6	0,43	-173	-7,3
2,5	0,15	-198	-16,5
4	0,046	-217	-26,7
6,25	0,014	-233	-37
0,16	3,32	-84	10,4

$$x_{\text{qgr}} = 20 \cdot \log(x) \text{ dB}$$

Bode-diagrammet

blir

Stabilitet $\left\{ \begin{array}{l} \phi_m \approx 50^\circ \\ A_m \approx 13 \text{ dB} = 10^{\frac{13}{20}} \text{ qgr} = 4,5 \text{ qgr} \end{array} \right.$

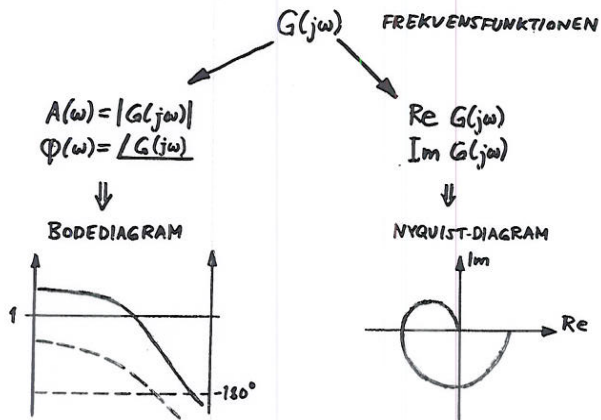
$\omega_c = 1,1 \text{ rad/s}$

$e_1 = \frac{1}{0,5} = 2$

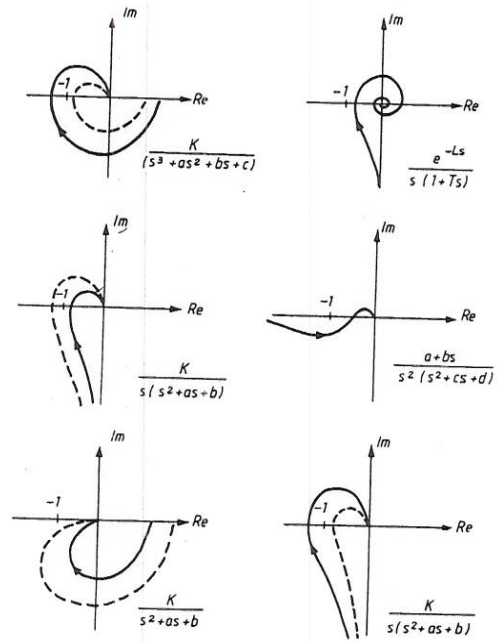
Stabilt system!

Nyquist-diagram

- Ett alternativt sätt att grafiskt framställa frekvensfunktionen $G(j\omega)$ för ett system.

- Ett Nyquistdiagram är en grafisk framställning av $G(j\omega)$ med endast en kurva. Den innehåller dock samma information som Bodediagrammet.

Exempel på Nyquistdiagram för ett antal överföringsfunktioner